

"Geriyə baxma, qoca" romanının poetikasına dair qeydlər

3 OKTYABR XALQ YAZIÇISI İLYAS
OFƏNDİYEVİN XATİRƏ GÜNÜDÜR

(Əvvəli 11-ci səh.)

Yazıçı xalq dilində işlədilən söz və ifadələrdən istifadə edir ki, bu da təbii görünür və dilin ümumi ahəngini pozmur, əksinə, onu daha da zənginləşdirir və estetik cəhətdən əlvanlaşdırır. Məsələn: "Ay ölmüş, uşağı ayı kimi basmarlama, - deyə dəhlizə çıxan Fatma nənəm zarafat elədi"; "Ay batmış - deyördilər, - lələni niyə yanaqlarına sürtüb qızartmısan?"

Romanda söylənilən əhvalatı daha təbii, canlı və maraqlı etmək üçün yazıçı çoxmənalı sözlərdən də yeri gəldikcə istifadə etmişdir. Məsələn, "divar" sözü soyuqluq, etinasızlıq, "oğul" sözünü qoçaq, cəsarətli, "kölgə" sözünü arxa, himayə mənasında işlətməklə əsərin dilini daha da ifadəli və maraqlı etmişdir.

Romanın lüğət tərkibinin müəyyən hissəsini də frazeologizmlər və poetizmlər təşkil edir. Məsələn: "Şahmar bəy ürəyindən vurulmuş qarğa kimi atdan səssizcə asıb uçurum aşağı yuvarlandı"; "Canişin dilmancı vasitəsilə arvada qulaq asıb dedi: ərizəni qoy get, baxarıq"; "Ona görə də Xanımı od götürdü, elçiləri söyüb qapıdan qovdu, ancaq Qara Əmrah bir könüldən min könülə qıza aşiq idi, dedi öldü var, döndü yoxdu". "Ürəyindən vurulmuş", "qulaq asmaq", "od götürdü", "bir könüldən min könülə" kimi birləşmələr frazeoloji vahidlərdir. Əsərdə işlədilmiş poetizmlər də dildə obrazlılığın yaranmasına xidmət etməklə, obraz və xarakterlərin bədii nitqinə bir axıcılıq və canlılıq əsillər. "Bağın üst tərəfindən keçən və ətrafında sarı, firuzəyi, qırmızı çiçəklər bitən cığırda dayanmış qızlar cavan tacirin Yaquta necə baxdığını görüb gümüş qəhqəhələrlə güldürdülər"; "İlk dəfə gördüyü o məhəbbət faciəsi qəlbinin dərinliklərində nisgilli bir xatirə olub qaldı, özü də zaman-zaman ona elə gəldi ki, bu elə onun öz xatirəsidir"; "Mən bu gərgin hissələrlə yarpaqları güllədən deşik-deşik edilmiş tut ağacına baxırdım"; "Nənəm astadan xoruldamağa başladı, həmişə anamla, ya da mənimlə bir otaqda yatanda onların məndən qabaq yuxuya getmələri nə üçünsə ürəyimdə həzin, kövrək bir yalqızlıq hissi doğururdu, mənə elə gəlirdi ki, hamıdan, bütün dünyadan ayrı düşmüşəm"; "Son dərcə gözəl, şən bir oğlan olan məşhur xanəndə Xanın səmindəki o nəhayətsiz, o əsrarəngiz kədər, həsrət haradandı?"; "Gümüş qəhqəhələr", "nisgilli bir xatirə", "gərgin hislər", "həzin, kövrək bir yalqızlıq", "o nəhayətsiz, o əsrarəngiz kədər, həsrət" kimi poetizmlər əsərin bədii təsirini xeyli dərəcədə artırmışdır.

Romanda ən çox istifadə olunan ifadə vasitələrindən biri də inversiyadır. Məlum olduğu kimi, inversiya cümlədə söz sırasının bilərəkdən pozulmasıdır. İlyas Ofəndiyev dram əsərlərində olduğu kimi, nəsr əsərlərində də inversiyadan geniş şəkildə istifadə etmişdir. Romanda inversiyaya aid aşağıdakı örnəklərə diqqət edək: "Aləm səni tanıyır, Bayram"; "Hələlik, o bərdə bir söz demək olmaz, Məşədi"; "Kimdi bu binəva keçib sizin girinizə, Rzaqulu bəy?"; "Allah rəhmət eləsin, bu sözdən deyildi Xan qızı"; "Onların adını tutanda "bismillah" de, Bayram"; "Nəhayət, biz gəlib çatdıq Qarabulağa, evimizə"; "Ölinizi tərpətsəniz, vuracağam ikinizi də"; "Qardaşın Bakıdadı, evi də satıb Muxtar bəyə"; "Ancaq mənə hamıdan xoş gələn Mirzə Məhəmməd dayının böyük qızı Səriyyə idi" və s.

Ana dilini varlığı qədər sevən sənətkar yazırdı: "Romanın dili əsrin, müasir mədəniyyətin yüksəkliyində dayanmalıdır... Dildə mümkün qədər yığcamlıq, sərrastlıq, arxaizmdən qaçmaq, sürət, qısa bir cümlədə dərin fikir ifadə etmək cəhdi romanlarımızın qarşısında dayanan mühüm məsələdir" - deyən əlib sözügedən romanında da xalq dilinin bütün dərinliyinə varmış, bu dilin zəngin söz çalarlarından ustalıqla istifadə etmişdir.

Romanın bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən və poetikasından istənilən qədər nümunələr gətirmək olar. Lakin mövzu əhatəli olduğundan biz əsərin poetik təhlili işığında bədii mətnin dili bərdə bəzi məqamları incələməyə çalışdıq. Romanın dilindəki şeiriyəti və bədii mətnin özəlliklərini açmaqda poetik sintaksisin də rolu böyükdür.

"Hər bir əsərimdə ulu xalqımızın tarixinin bir parçası əksini tapıbdir, çünki hər bir əsərim ömrümün bir parçasıdır" - deyən sənətkarın yaradıcılığı xalq yazıçısı Elçinin sözləri ilə desək "yalnız onun özünün həyatının yox, ümumiyyətlə, xalqımızın yaxın keçmişdəki güzəranının, məişətinin, psixologiyasının, Qarabağ elatının etnoqrafik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi baxımından zəngin bir mənbədir".

Çoxsaxəli yaradıcılığı ilə ədəbiyyat tariximizdə özünün "İlyas Ofəndiyev məktəbi"ni yaratmış, xalqın dərin məhəbbətini qazanan görkəmli xalq yazıçısı İlyas Ofəndiyevin vəfatından 23 il keçir. Oktyabr ayının 3-ü unudulmaz sənətkarın xatirə günüdür. İllər keçsə də, zaman ötsə də, müdrik sənətkarın Azərbaycan hüdudlarını çoxdan aşmış həmişəyaşar əsərləri gələcək illərdə və əsrlərdə də milyonlarla insanın qəlbində yaşayacaq.